

תוכן העניינים

יא	תודות
יג	פתח דבר
1	פרק ראשון: היווצרות שוק העבודה בשנים 1955-1959
2	רעיון 'העיר החדשה': מקורו, גלגוליו ותוצאותיו
6	קולות אחרים: ספקות והתנגדויות
11	יצירת הריק הכלכלי-חברתי: חלוקת העבודה האתנית
16	התנסויות ב'אין': טיפול רפואי, חינוך ואספקה
18	מצוקת המערכת הרפואית
18	מצוקת מערכת החינוך
19	המצוקה של אספקת המזון
20	התנסויות בשוק העבודה: פרנסה דחוקה
25	היחס לעובדים: בחקלאות, בייעור ובתעשייה החקלאית
31	'מקצועיות גמישה': תעשייה, מלאכה ובניין
38	פרק שני: תיעוש אופקים, 1959-1968
38	החוק לעידוד השקעות: המדינה, ההון והעובדים
43	השלכות החוק לעידוד השקעות הון על אופקים
48	המאפיינים של שוקי העבודה: חלוקה גאוגרפית ואתנית
50	הנשמה מלאכותית: ניסיונות החייאה של המפעלים באופקים
51	השלכות חוק עידוד השקעות הון על הבעלות, הניהול ותזוזת ההון
54	התיעוש והשפעתו על שוק העבודה

פרק שלישי: עיצוב המרחב החברתי והתגבשות נטיות משותפות

59

60	תנאים מוקדמים ליצירת המרחב החברתי באופקים
60	שוק העבודה
63	המיקום במרחב
64	דיור ואכלוס
66	מאפיינים אתניים
68	שלטון מקומי
70	השגת האוטונומיה כשלב בביצור המרחב החברתי
70	מועצת פועלי אופקים מתנתקת מהמרכז ההסתדרותי
71	איוש תפקיד המזכיר
74	נציגות האיגוד המקצועי
76	שינויים בארגון הפעילות התרבותית המקומית
79	דת, מסורת ופוליטיקה
83	נטיות משותפות שנוצקו לתוך המרחב החברתי
84	תגובת נגד לרשמיות: קופת חולים כללית כדוגמה
88	המשכיות תוך כדי שינוי: פרנסת המשפחה
92	הסולידריות במאבק הכלכלי

פרק רביעי: עיצוב תהליך העבודה במפעל 'אופ-אר', 1961-1969

96

97	מאפיינים פיזיים
100	מבנה חברתי
100	עובדים 'חיצוניים'
102	דרגי ביניים
103	דרג המפעילים
106	הסדרי ההעסקה
108	רווחת העובדים
111	מסלולי ההתמקצעות

פרק חמישי: דינמיקה בתהליך העבודה במפעל 'אופ-אר',

1979-1970

118

118

עיצוב מחדש של כוח העבודה

122

'הגזעה': תגובת הוועד לשילוב העובדים מעזה

126

השפעת העובדים מעזה: שיפור תוך כדי שברור

127

שיפור מעמדם של נשים ויציאתן החלקית מ'אופ-אר'

129

קידום העובדים מאופקים וסביבתה

132

פרק שישי: שביתות סגירה

133

סגירת מפעל 'אופ-אר'

138

מאפיינים של שביתות סגירה

138

פרשת מפעל 'אופק' ליהלומים, 1961

141

סגירת מפעל 'אומן' ומחאת העובדים, 1995-1996

145

צדק חברתי בשביתות סגירה

151

אחרית דבר: אופקים כמשל

151

תוצאות הפיטורין

156

מוסר השכל

157

שוק העבודה: החלוקה החברתית של הלאומיות

158

יחסי עבודה: הון, מדינה ונציגי עובדים

159

עיירות חדשות ו'עליית המאסף'

160

כוחה של קהילה

161

שינוי נקודת המבט

164

רשימת מקורות

177

מפתח

פתח דבר

בשנת 2000 נסגר מפעל הטקסטיל 'ניו הוריזון', שהוקם על השטח שבו פעל מפעל הטקסטיל 'טריקוניט', בגלל קשיים כספיים. תושבי אופקים נאבקו נגד סגירתו והוא נפתח מחדש בחודש יולי בשם אחר – 'סנצ'ורי' ובידי בעלים אחרים, מסין ומירדן. בתקופה זו הגיעה אופקים לתחתית המדרג הכלכלי-חברתי של ערים יהודיות בישראל (דוח מבקר המדינה, 2000). באותה עת חזרתי לדרום, לאחר שנים של לימודים ועבודה במרכז הארץ. הידיעה בדבר סגירת 'ניו הוריזון' ופתיחתו מחדש כ'סנצ'ורי' עוררה בי – לאור הכשרתי בלימודי עבודה – כמה וכמה שאלות. למשל: מדוע תושבי העיר, סוחריה ומוסדותיה שותפים למאבקם של עובדי המפעל? מדוע העובדים מוחים כעת ולא עשו כן קודם לכן? מדוע הם פונים למדינה בבקשת עזרה? בחיפושי אחר מענה על השאלות האלה יצאתי למסע ארוך – אישי ומחקרי – המגולם בספר זה.

נקודת המבט שלי התמקדה בעובדים ובהתנסויותיהם, במבנים הכלכליים-חברתיים שנקלעו אליהם, ובמעשים ובפרשנויות שנקטו כדי למצוא כוחות להתמודדות ומזור למצוקות היום-יום שלהם. מנקודת מבט זו, סיפורם של העובדים באופקים הוא סיפור על קהילה שנסמכה בין השאר על מפעלים שיצרה המדינה. קהילה זו שימשה משענת ומקור גאווה לרוב העובדים, במיוחד בעת סגירת מפעלים ובמאבק לשימורם.

בראשית שנת 1981 פרצה שביתה במפעל 'אופ-אר'. העובדים התבצרו במפעל, אופקים הושבתה ממסחר, הכביש המוביל אליה נחסם, ולבסוף נערכה ב-14 בינואר 1981 הפגנה גדולה מול משכן הכנסת בירושלים, שבה השתתפו העובדים ונציגיהם, משפחות העובדים ותושבי העיירה. בסך הכול הגיעו לכנסת כ-500 בני אדם, רובם ככולם תושבי אופקים וסביבתה. חמישה אנשים נפצעו ומפגינים אחדים נעצרו. המפעל שנגד סגירתו נערכה המחאה צומצם במקום להיסגר, והמדינה העניקה לו תמיכה נדיבה. זו הייתה 'שביתה הסגירה' הראשונה באופקים – ואולי אף במדינה כולה – ובה נחתם הספר, שראשיתו בתיאור התכניות להקמת אופקים, ובאופן רשמי בשנת 1955, שנת הקמתה של העיר.

הספר מגולל את סיפורם של העובדים מאופקים על חוויותיהם בשוק העבודה, בקהילה ובמקום העבודה – תוך כדי סקירת רבים מהשינויים שפקדו את החברה בישראל. וכך, תהליכים כמו קליטת הגירה, פיזור אוכלוסייה, תיעוש וליברליזציה כלכלית נדונים מתוך סיפורו של מקום אחד. סיפורם של העובדים מאופקים דומה ברבים ממאפייניו המבניים לסיפורים מערים אחרות בישראל, אך עם זאת זהו סיפורה של קהילה אחת, יוצאת דופן וייחודית. מקומם של האישה, של יוצא מרוקו ושל תושב רצועת עזה, ותפקודם של המנגנון המדינתי, ההסתדרותי והכלכלי – כל אלה ואחרים מתקבצים בעולמה של קהילה אחת בישראל במחצית השנייה של המאה העשרים. תהליכים ששמותיהם מרחפים בחדרי אקדמיה ומעל דפי עיתונים, כמו ליברליזציה, בניין מדינה וקפיטליזם, חיים בספר מחדש מתוך חוויית היחיד. זהו סיפורם של אלה שההיסטוריה הרשמית ממעטת לעסוק בהם, סיפור של תקוות ואכזבות, של מאבקים שעלו יפה ושל מאבקים שנכשלו. כל אלה עשויים ללמד הן על חלופות לאופני ההתמודדות שנקטו עובדים במקומות ובזמנים אחרים, והן על אפשרויות מוחמצות ועל דרכים גנוזות. מי שרוצה להבין פיצולים, יריבויות וסולידריות בחברה בישראל מוזמן להציץ בהבנייתם בין דפי ספר זה, אשר מטרתו להסביר תופעה אחת – שביית סגירה.

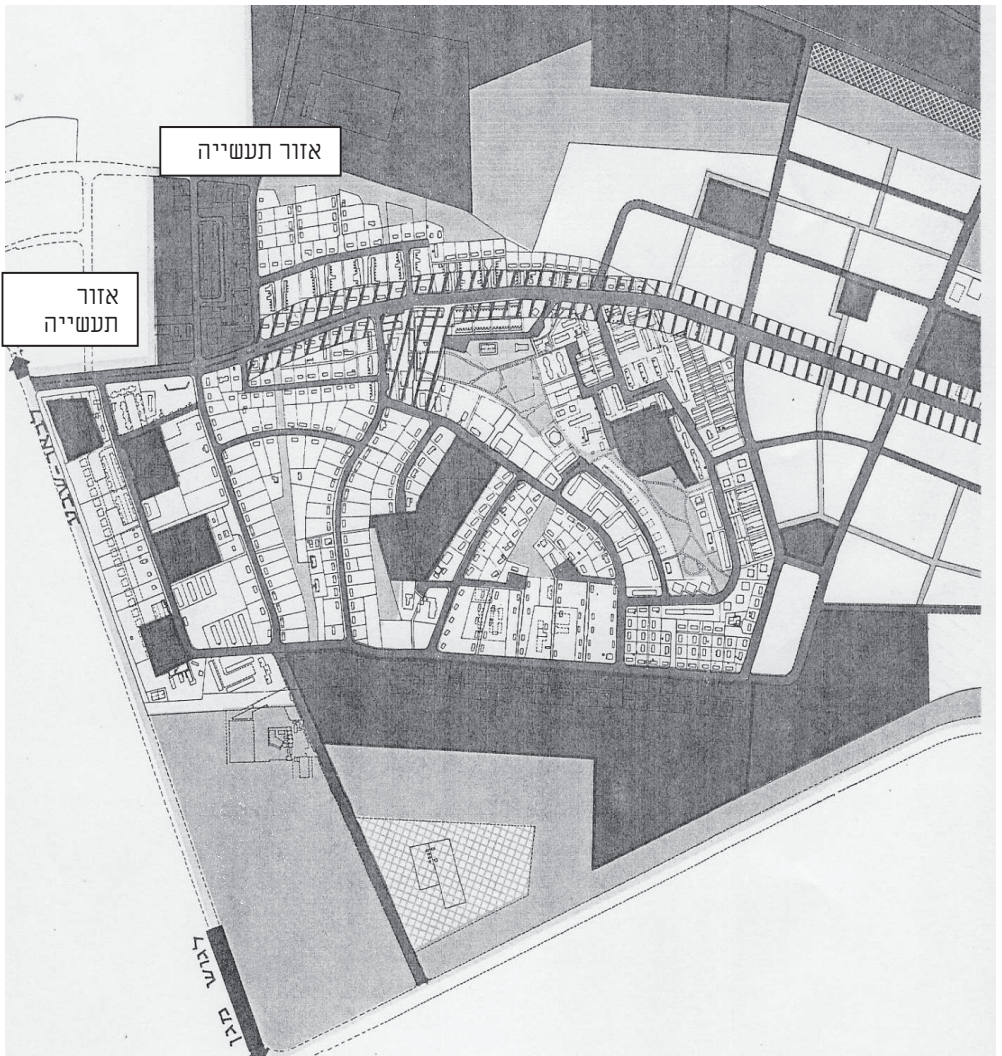
על דרכי המחקר ואיסוף המידע

ההיסטוריה החברתית מאגדת בתוכה מגוון גדול של זרמים. ישנם חוקרים המתמקדים באדם או באישה אחת בתקופה קצרה, אחרים מנסים לתאר 'הכול' – משינויים גאולוגיים ועד לדפוסי ילודה, ויש המתמקדים במיפוי כמותי של תופעות רחבות, כמו גידול אוכלוסייה והשפעותיה. ההיסטוריה החברתית של עובדים ועבודה משתרעת על כל המגוון הזה, אך ברבות השנים הגיעה לתווך – ניסיון ללמוד על קהילה מסוימת בפרק זמן מוגדר במטרה ללמוד על שינויים חברתיים רחבים.¹ ההתמקדות מאפשרת מעקב מקרוב אחר אנשי יום-יום אך מקשה את ההכללה, ולמעשה סובלת מהטענה שלה עצמה כי כל מקרה הוא ייחודי וחד-פעמי (אידיוגרפי) ואינו ניתן להכפפה לקטגוריות נתונות מראש.

שבייתה היא תופעה חברתית מרתקת. היא רגע שאליו מתנקזים רגשות שהודחקו, קהילות שנוצרו, ותנאים כלכליים וחברתיים שקיומם דורש לא פעם הסבר. פעולות עובדים, על נציגיהם ודרישותיהם, היוו כר פורה למחקר בהתהוותן של חברות

1 להתמקדות במקום ראו דה פריס, 1999; ו-Bernstein, 2000; להתמקדות באזור: Bodnar, 1982 ו-Humphrey, 1971; להתמקדות במגדר: Canning, 1991; ובקבוצה אתנית: Soyer, 2001. פיירבון מציע להתמקד בקבוצה קטנה יחסית ולבחון גם את השונות בתוכה: Fairburn, 1999: 13

מפת אופקים, 1969

מקור : משרד הפנים-משרד השיכון, עמידר ועיריית אופקים, 1969.

רשימת מקורות

ארכיונים

גנזך המדינה, ירושלים (א"מ)

חטיבות: משרד ראש הממשלה (רה"מ); משרד הפנים; משרד הבינוי והשיכון; משרד התעשייה והמסחר (התמ"ס); משרד העבודה; משרד האוצר; ישיבות הממשלה.

הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים (אצ"מ)

חטיבות: לשכת גיורא יוספטל ופרץ נפתלי (S42); לשכת לוואי אריה פינקוס (S60); לשכת דב יוסף ולואי אריה פינקוס (S62); לשכת משה שרת (S65); לשכת משה קול (S115); קרן קיימת לישראל, הלשכה הראשית (KKL5).

ארכיון העבודה והחלוץ במכון על שם פנחס לבון, תל אביב (א"ע)

חטיבות: מועצת פועלי אופקים (IV-7-250); הוועד הפועל (IV-208); מועצת הפועלות (IV-230); המרכז החקלאי (IV-235); הנוער העובד והלומד (IV-385); מועצת פועלי באר שבע (IV-11-250); האיגוד הארצי של פועלי היהלומים (IV-353); הסתדרות פועלי הטקסטיל, ההלבשה והעור (IV-361); המוסד לביקורת (IV-228); חברת העובדים (IV-204); הסתדרות הפקידים (IV-236); המרכז לתרבות וחינוך (IV-142).

ארכיון העיר אופקים (א"א)

חטיבות: היסטורי; מזכירות.

ארכיון טוביהו, אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע (א"ט)

חטיבות: אופקים; תעשייה; תמונות.

פרסומים רשמיים

משרד העבודה ומשרד הפנים, מפקד האוכלוסייה והתעסוקה בעירות פיתוח, ירושלים: חמו"ל, 1960.

משרד הפנים – משרד השיכון, עמידר ועיריית אופקים, סקר רמת הפיתוח – אופקים, תל אביב: חמו"ל, 1969.